

crkva u svijetu

OSVRTI I PRIKAZI

SOCIJALIZAM, TOTALITARIZAM I DEMOKRACIJA

O kršćanskom doprinosu demokratizaciji socijalističkih društava*

Miroslav Volf

Dok smo prolazili pokraj vijenaca i svijeća postavljenih u centru Temišvara u sjećanje na žrtve rumunjske revolucije, prijatelj mi je koji je sudjelovao u svrgavanju okrutnoga conducatora kazao: »Izborili smo slobodu, ali sada ne znamo što bismo s njom«. Rumunji sasvim jasno znaju što ne žele. Međutim, njihova je ideja o onome što žele prilično maglovita. U tome se ne razlikuju mnogo od stanovništva ostalih istočnoevropskih zemalja (pogotovo onih zemalja koje nemaju značajnijih demokratskih tradicija). Građani sadašnjih ili nekadašnjih realsocijalističkih zemalja znadu da neće totalitarizam pod kojim su desetljećima živjeli. Oni znadu da žele demokraciju. Ali su u širim narodnim slojevima predodžbe o tome što je demokracija i kako ona funkcionira poprilično nejasne. Pred nama je dugotrajni i mukotrpan proces teorijskog i praktičnog demokratskog opismenjivanja.

Čini mi se da su u kršćanskim krugovima u socijalističkim zemljama predodžbe o demokraciji još manje jasne nego u pučanstvu općenito. Godinama se kršćane u tim zemljama guralo na rubove društvenog i političkog života, čak ih se i progonilo. Stoga su kršćani imali još manje prilike da razviju demokratsku kulturu nego njihovi sugrađani. Osim toga, mnogi kršćani u socijalističkim zemljama zastupali su teološka gledišta koja su im više pomagala da trpe progonstvo, nego što su ih upućivala kako na demokratski način aktivno sudjelovati u političkom životu.

Val demokratizacije koji je zahvatio većinu istočnoevropskih zemalja stavlja, međutim, kršćane pred nove zadatke. U onoj mjeri u kojoj polako postaju punopravni građani tih društava u toj mjeri im se otvaraju mogućnosti da sudjeluju i u političkom životu zemalja u kojima žive. Iako su kršćani gotovo u svim istočnoevropskim zemljama dali značajan doprinos rastakanju totalitarizma (npr. Katolička crkva u Poljskoj ili Evangelička crkva u Istočnoj Njemačkoj), većina ih se našla zatečenim promjenama na kojima su sami radili.

* Iako smo i dosada pisali o ovim problemima, donosimo ovdje vrlo zanimljivo izlaganje dr. Miroslava Volfa, prof. na Evanđeoskom teološkom fakultetu u Osijeku, da vidimo kako naša braća protestanskog nadahnuća gledaju na to pitanje. — Ovo je izlaganje održano kao predavanje na javnoj tribini Evanđeoskog teološkog fakulteta u Osijeku, 8. veljače 1990. (Uredništvo)

Njihova razmišljanja o demokraciji poprilično su konfuzna, a njihovi prvi demokratski koraci još nesigurni.

Čini mi se da su u kršćanskim krugovima u socijalističkim zemljama tzv. slobodne Crkve (baptisti, pentekostalci, slobodna braća) najmanje demokratski opismenjeni. S jedne strane je to razumljivo, jer je, iz različitih razloga u koje ovdje ne želim ulaziti, kod njih svijest o postojanju kršćanske političke odgovornosti najnerazvijenija. Ali s druge strane njihova je demokratska nepismenost zapanjujuća. Ne samo da slobodne Crkve u nekim drugim dijelovima svijeta pokazuju zavidnu demokratsku kulturu, već su stoljećima ranije te zajednice dale značajan doprinos razvoju zapadne demokratske misli. Mnogo prije mislilaca poput Johna Lockeja, engleski separatisti (od kojih potječe većina slobodnih Crkava) zastupali su demokratske ideale, ograničavajući ih, istina, isprva na crkveni život. Crkva nastaje, smatrali su oni, time što vjernici međusobno sklapaju savez da će živjeti kao kršćanska Crkva prema zapovijedima Gospodnjim. Osim toga, crkvene službenike bira cijela zajednica, a ne postavljaju ih biskupi. Ta vizija Crkve formulirana je i življena u vrijeme kad se nije jasno lučilo između crkvene i društvene zajednice. Engleske su vlasti jasno uočile revolucionarni karakter demokratskih zahtjeva slobodnih Crkava. Osporavajući biskupa oni su u biti osporavali i kralja (koji je bio vrhovni poglavar Engleske crkve). Dovodeći u pitanje crkvenu hijerarhiju, oni su dovodili i u pitanje političku hijerarhiju. Žrtvujući svoje živote za demokraciju u Crkvi oni su utirali put demokraciji u društvu. Ta ideja o savezu, koja je bila temeljna za njihovo shvaćanje crkvene demokracije, u mislilaca je poslije kao što je Locke postala idejom vodiljom za promišljanje društvene demokracije.

Vjerni vlastitoj kršćanskoj tradiciji vjernici u socijalističkim zemljama moraju u novim okolnostima i s novim teološkim argumentima promišljati svoje shvaćanje političkog uređenja. Nadahnut tradicijom slobodnih Crkava, iz kojih potječem, ovim izlaganjem želim tome promišljanju dati skroman doprinos.

Temelj demokracije

Kao i sva totalitarna društva, socijalistička društva imaju (odnosno donekadno su imala) tipično kolektivističko shvaćanje ljudskih prava. Prema tom shvaćanju, prava i slobode daju se pojedincima u zamjenu za ponašanje koje je u skladu s propisanim normama koje definira i kontrolira državni aparat. Pravo na slobodu javnog govora, na primjer, ima samo onaj koji će svojim javnim govorom promovirati ciljeve državnog aparata na vlasti. Pravo političkog djelovanja ima samo onaj koji se slaže s političkim ciljevima partije na vlasti. Onaj koji svojim govorom ili udruživanjem želi dovesti u pitanje vlast državnog aparata proglašava se »protuđravnim elementom« i pogađaju ga sve dobro poznate posljedice koje takva etiketa sa sobom nosi. Prema totalitarnom shvaćanju ljudskih prava, država daje pojedincima određena prava prema svojoj prosudbi o prihvatljivosti ili neprihvatljivosti ponašanja tih pojedinaca. Dakako, to davanje prava ne mora biti proizvoljno; ono ne mora biti prepušteno hiru pojedinog prestavnika državnog aparata. Totalitarne države stvaraju zakone koji daju prava onima koje prosude kao moralno-politički »podobne«, a uskraćuju prava onima koje smatraju moralno-politički »nepodobnima«.

Međutim, u samoj srži demokracije nalazi se sasvim drukčije shvaćanje ljudskih prava. Ljudska prava nisu nešto što država uspostavlja i što daje pojedincima. U suštini, ljudskih prava nitko nikome ne daje. To su prava koja svaki čovjek ima po samoj činjenici što je ljudsko biće. Zato su ta prava neotuđiva. Njih mi država ne može oduzeti; ona ih samo može ili poštivati ili pak zakonito ili protuzakonito kršiti. Skvaćanje ljudskih prava prema kojemu ona pripadaju svakom čovjeku kao čovjeku temelj je demokracije.

Takvo shvaćanje ljudskih prava duboko je uvriježeno u kršćanskoj antropologiji. Bog je stvorio čovjeka na svoju sliku, kao osobno biće da ima zajednicu s Bogom i svojim bližnjima. Zato što je osoba, čovjek je nužno slobodno i

odgovorno biće. Sloboda da misli što želi, da govori što želi, da stupa u zajedništvo s kime želi, da ostvaruje ciljeve koje želi — to je sloboda koju mu je Bog dao samim tim što ga je stvorio kao osobno biće. Nitko čovjeku tu slobodu ne smije oduzeti. Svatko tu slobodu mora poštivati. Najvažniji (ali ne i jedini!) zadatak je države da se brine da nitko tu čovjekovu slobodu ne sputava. Ako neka država ne ispunjava taj zadatak, ona je zakazala u svojoj osnovnoj funkciji. Ako ona sama zakonito ili protuzakonito krši čovjekova prava na slobodu govora, okupljanja, političkog organiziranja i ekonomskog djelovanja, onda je ta država nemoralna država.

Postoje samo dvije granice koje se mogu postaviti čovjekovim slobodama uvriježenim u njegovim neotuđivim pravima bez demokratske suglasnosti osoba čija se sloboda ograničava. Prva granica mojoj slobodi je poštivanje slobode moga bližnjega. Budući je *svaki* čovjek stvoren na sliku Božju, svaki je stvoren kao slobodno biće. Stoga moja sloboda prestaje onoga trenutka kada želim spriječiti drugoga u njegovoj slobodi. Sloboda koju zahtijevam za sebe moram poštivati i u svoga bližnjega.

Druga granica moje slobode tiče se mogućnosti adekvatnog zadovoljavanja životnih potreba svih članova jednoga društva. Prema kršćanskom shvaćanju (koje se u tom pitanju razlikuje od liberalne tradicije) svaki čovjek ima ne samo pravo na slobodu već i pravo na zadovoljavanje svojih osnovnih životnih potreba. U svojoj knjizi *Until Justice & Peace Embrace* Nicholas Wolterstorff, profesor filozofije na sveučilištu u Yaleu, iznio je uvjerljive argumente da prema biblijskom shvaćanju pravde i prema biblijskoj antropologiji ja »mogu zahtijevati od svojih bližnjih socijalne uvjete koji osiguravaju da ću se moći na adekvatan način održati u životu«. Pravo na održanje u životu koji je dostojan čovjeka jest moje *ljudsko pravo*. (To pravo mogu eventualno izgubiti, npr., ako ne želim raditi kada mi je odgovarajući posao dostupan; moguće je također da to pravo neće moći biti zadovoljeno kada društvo nije u stanju osigurati uvjete moga adekvatnog održanja u životu). Čuvanje slobode svakog pojedinca svakako je važno pravilo međusobnih odnosa u društvenom i ekonomskom životu. Ali poštivanje prava na adekvatno održavanje svakoга pojedinca u životu dostojnu čovjeka još je fundamentalnije. Jer, ljudi moraju moći živjeti da bi mogli biti slobodni.

Osnovna zadaća demokratske vlasti jest brinuti se da se ljudska prava (pravo na slobodu i pravo na održanje života dostojna čovjeka) poštuju. Može se kazati da su sve ostale karakteristike demokracije manje ili više nužni institucionalni uvjeti čuvanja tih ljudskih prava. Budući da je očuvanje ljudskih prava kao neotuđivih prava kršćanski imperativ, demokracija je također kršćanski imperativ. Demokracija ta prava čuva, pa je ona ne samo uskladiva s kršćanskim moralnim normama, već je kršćanske moralne norme zahtijevaju. Totalitarizam ta prava krši pa je neuskladiv s kršćanskim moralnim normama, te mu se u ime ljudskog dostojanstva treba suprotstavljati.

Karakteristike demokracije

Iz utemeljenosti demokracije u shvaćanju ljudskih prava kao neotuđivih prava proizlazi prva važna karakteristika demokracije. Za razliku, npr. od socijalističkih društava koja si za cilj postavljaju ostvarenje komunizma, demokratska društva nemaju fiksirani socijalno-ekonomski cilj prema kojemu se kreću. Demokratska društva se ne prepoznaju po ciljevima koje žele ostvariti, već po načinu odnošenja prema svakom pojedincu (poštivanje njegovih prava). Ako demokratska društva imaju cilj, onda je to nadasve briga da svaki pojedinac bude cilj a ne sredstvo; to je briga da ni jedan pojedinac ne bude učinjen sredstvom za ostvarenje nekog višeg cilja (npr. socijalizma kao svjetskog procesa). Najviši cilj demokracije jest čovjek, ali ne čovjek kako ga netko normativno definira, već svaki pojedinac u svojim htijenjima i nastojanjima. Zato što demokratsko društvo nema fiksirane socijalno-ekonomske ciljeve, ono je bitno otvoreno društvo; otvoreno je ne samo za sudjelovanje svih, već je otvoreno i za individualno i komunalno formuliranje alternativnih vizija zajedničke budućnosti.

Svaki pojedinac i zajednica unutar demokratskog društva mogu za sebe definirati ciljeve prema kojima se demokratsko društvo treba kretati i mogu pokušati da druge uvjere u ispravnost tih ciljeva. Jedan dio građana demokratskih društava čine kršćani. I njima pripadaju jednaka prava — dakle ništa manja ili i ništa veća prava — da društvenu zajednicu uvjeravaju u svoje društvene ideale. U skladu sa svojim kršćanskim uvjerenjima oni će, na primjer, isticati da za humano društvo nije dovoljno samo poštivanje ljudskih prava, već da je potrebno puno više od toga. Potrebna je ljubav bez koje nema humanosti.

Ali nikada ne može biti zadatak demokratskog društva da određenu viziju društva (bilo da se radi o komunističkoj ili kršćanskoj viziji) nametne većini ili manjini protiv njihove volje. Takvim nametanjem činilo bi se nasilje nad slobodom dotičnih ljudi, što bi se kosilo s osnovnom karakteristikom demokracije. U demokratskom društvu, utopija društvenog života bilo koje parti-kularne skupine ljudi smije se institucionalizirati samo ako je njeno institu-cionaliziranje legitimirano kroz istinski demokratske procese.

Druga temeljna karakteristika demokracije za razliku od totalitarizma jest jasno razlikovanje između *države i društva*. Osnovni moto totalitarizma (moto kojemu se totalitarne države na sreću mogu samo približavati ali koji nikada u potpunosti ne mogu ostvariti) jest Musolinijevo geslo: »Sve u okviru države, ništa izvan države i ništa protiv države.« Totalitarizam je politički, kulturni, ekonomski, moralni monizam. Nasuprot tome, u demokraciji »država nije cijelo društvo, već jedan važan subjekt u društvu. Druge institucije — prije svega obitelj, Crkva, obrazovne, ekonomske i kulturne institucije — barem su isto toliko važni subjekti u društvu. Svaka od njih posjeduje, kako je to kazao Dietrich Bonhoeffer suprotstavljajući se nacističkom totalitarizmu, 'božanski mandat'. One ne postoje i ne djeluju s državnim dopuštenjem. Sva-ka od tih sfera ima svoj suverenitet kojega država mora poštivati« (Neuhaus).

U sklopu razlikovanja između države i društva kao najvažniji preduvjeti demokracije pokazali su se: prvo, neovisnost ekonomske sfere od države i, drugo, postojanje političkog pluralizma. Ekonomska zavisnost od države i nemogućnost političkog organiziranja dvije su šape kojima totalitarni medvjed drži pojedinca u svome nemilom zagrljaju. Nema demokracije ako veći dio stanovništva nije ekonomski neovisan od države i ako građani nemaju slobodu političkog organiziranja i djelovanja.

Nije potrebno posebno dokazivati da je sistem »komandne ekonomije« (i »do-govorne ekonomije« kao jednog njezina oblika) koja se prakticira u svim socijalističkim društvima ekonomski potpuno zakazao. Štoviše, komandna eko-nomija u kojoj su sredstva za proizvodnju u rukama države ne može se eko-nomski »popraviti«. Ekonomije socijalističkih zemalja postat će efikasne samo ako se pretvore u dosljedne tržišne ekonomije s privatnim vlasništvom nad sredstvima za proizvodnju.

Utjecaj komandne ekonomije na ekonomsku efikasnost porazan je. Ali još je porazniji utjecaj komandne ekonomije na demokraciost političkog života. Žive se rasprave danas vode u kršćanskim i nekršćanskim krugovima o odno-su između demokracije i dosljedne tržišne privrede. Tijekom tih rasprava postalo je jasno da se, istina, ne može kazati da tržišna privreda nužno rađa demokracijom. Ima zemalja (u Aziji i Latinskoj Americi) koje imaju tržišnu privredu, koje ćemo teško nazvati demokratskima. Ali je nedvojbeno da ko-mandna privreda s državnim vlasništvom nad sredstvima za proizvodnju rađa ovim ili onim oblikom totalitarizma. Demokracije danas postoje samo ondje gdje slobodno tržište ima dominantnu ulogu u privredi društva.

Centralni stup ekonomsko-političke strukture socijalističkih društva jest ustavo-nozakonjeni, permanentni i bezuvjetni monopol komunističke partije na vlast. Taj položaj partije opravdava se ili ukazivanjem na njezine povijesne zasluge ili ideološkom tvrdnjom da je komunistička partija autentični tumač monolitne volje naroda, jer joj marksistička filozofija daje privilegiranu uvid u prave interese radničke klase. Kako god se pokušavao opravdati, bezuvjetni se monopol jedne partije na vlast ne može opravdati, jer predstavlja izraziti oblik totalitarizma.

Demokracija nije vladavina cijelog naroda niti se ona treba izjednačiti s utopijskim idealom odsustva vladavine čovjeka nad čovjekom. Tko nastoji ostvariti neki društveni oblik u kojemu neće biti države kao aparata moći (famozno »odumiranje države«) taj, ako nije naivan, pokušava prikriti stvarne nedemokratske odnose moći. Sasvim se trijezno mora kazati da je demokracija oblik vladavine u kojemu manjina vlada nad većinom. Ali vladavina manjine je u demokraciji legitimna samo uz pristanak i sudjelovanje većine. Nju ne mogu legitimirati nikakve navodne ili stvarne zasluge manjine ili neka njihova posebna spoznaja.

U suvremenom se svijetu prenošenje mandata za vlast od naroda na državni aparat i sudjelovanje naroda u vlasti općenito postiže narodnim izborima. Da bi bili demokratični, izbori moraju imati tri značajne karakteristike: »moraju biti redoviti i u određeno vrijeme. Moraju biti osporavani, i što je moguće otvoreniji za svako gledište i sve zainteresirane partije. Moraju biti odlučujući; mora se dakle preko njih efektivno prenijeti autoritet na stranku ili osobe koji su izabrani da vladaju... nema demokracije bez redovnih osporavanih i odlučujućih izbora« (Neuhaus). U demokraciji je svaka vlast vremenski ograničena; ona je vlast na određeno vrijeme, samo dotle dok joj narod kao nosilac suvereniteta na demokratskim izborima iskazuje povjerenje.

O nužnosti i krhkosti demokracije

Demokracija je kršćanski imperativ zato što je poštivanje ljudskih prava (prava na slobodu vjerovanja, slobodu govora, slobodu okupljanja, slobodu političkog organiziranja, slobodu ekonomskog djelovanja) kršćanski imperativ. Ali, nije li riskantno zauzimati se za demokraciju? Zar ona ne zahtijeva previše zrelosti od čovjeka? Zar se ona ne pretvara lako u anarhiju, pogotovo u zemljama koje nemaju snažne demokratske tradicije?

Ako se dobro sjećam, Rousseau je kazao da je demokracija oblik vladavine za bogove. Njemu se činilo da demokracija pretpostavlja visoku razinu moralne svijesti i odgovornosti. Istina je, međutim, upravo suprotno. Demokracija nije oblik vladavine za ljude koji su moralno savršeni, već za ljude za koje možemo očekivati da će ostati zli pored svih moralnih apela koje im upućujemo. U svom značajnom spisu o demokraciji *The Children of Light and the Children of Darkness* (spisu koji je nastao pod dojmovima Hitlerova nacističkog totalitarizma) Reinhold Niebuhr je kazao: »Čovjekov osjećaj za pravdu čini demokraciju mogućom; čovjekova sklonost nepravdi čini demokraciju nužnom.« Demokracija je nužna zato što je čovjek sklon zlu i zato što posjedovanje vlasti tu sklonost povećava. Što čovjek posjeduje više vlasti, to je veća vjerojatnost da će je zloupotrebiti. Povijesni primjeri za to, jednostavno budu u oči i ne treba ih posebno navoditi. Upravo zbog čovjekove sklonosti nepravdi nužno je da postoji podjela vlasti, pa stoga i njezina kontrola: nužno je da vlast bude ograničena i da bude legitimirana od strane naroda; nužno je da postoji više stranaka koje se bore za vlast pa stoga uzimaju u obzir zahtjeve svojih birača.

Čovjekova sklonost nepravdi koja demokraciju čini nužnom čini je i veoma krhkom. Glavna prijetnja demokraciji nije anarhija, kao što to neki protivnici demokracije znaju kazati. Glavna opasnost je totalitarizam i tiranija. Povijest dvadesetog stoljeća, rječito svjedoči o čovjekovoj gotovo neutaživoj sklonosti da podjarmljuje druge te da na ovaj ili onaj način istrebljuje one koji mu se u tome procesu suprotstavljaju.

Da bi se demokracija uspostavila i da bi se očuvala, potrebne su demokratske institucije i demokratska kultura. U Jugoslaviji, kao i u drugim (bivšim ili gotovo bivšim) socijalističkim zemljama, nema još ni demokratskih institucija ni demokratske kulture. Demokratske institucije se polako stvaraju. Zajedno s ostalim građanima, kršćani moraju biti budni i paziti da te nove strukture koje nastaju budu istinski demokratske. Međutim, zadatak čije će ostvarenje trajati još dulje nego stvaranje demokratskih struktura jest formiranje demokratske kulture. Demokratska kultura je bitno dijaloška kultura, kultura spremnosti da se drugi sasluša i da se njegovo mišljenje uvaži i onda

kada se razlikuje od našega mišljenja. Demokratska kultura je kultura spremnosti na kompromis onda kada dođe do konflikta interesa. U nas prevladava još uvijek »totalitarna kultura«: osobno mišljenje smatra se apsolutnom istinom, a kompromis nedopustivim gubljenjem obraza.

Donedavno se čulo da mi u Jugoslaviji još nismo zreli za demokraciju. To je bila čista demagogija. Svaki je narod »zreo« za demokraciju zato što je svaki narod »zreo« za poštivanje ljudskih prava, zato što je svaki narod »zreo« za slobodu. Da sloboda ima svojih opasnosti u to nema sumnje, ali glupo bi bilo odbaciti slobodu da bi se obranili od njezinih opasnosti. Bili mi zreli ili nezreli za demokraciju, kršćanski je imperativ da krenemo putem demokracije jer totalitarizam je nedopustivo gaženje ljudskog dostojanstva. Da se demokraciji trebamo učiti, u to nema sumnje. Ali se još ni jedan narod nije demokraciji naučio u totalitarističkim klupama. Demokracija se uči kao što se uči hodati: praveći prve, još možda nesigurne, demokratske korake.

Zadatak kršćana

U socijalističkim zemljama kršćani do sada nisu aktivno sudjelovali u političkom životu. Za to nisu imali prilike. Silom ili milom bili su gurnuti na rubove društva. U protestantskim krugovima (pogotovo u slobodnim zajednicama) kršćani su manje razmišljali o teologiji političkog angažmana, nego što su se bavili razvijanjem teologije trpljenja.

Osnovna postavka teologije trpljenja pojavila se u ranim godinama komunističke vladavine. Sastojala se u zahtjevu za beskompromisnim kršćanskim življenjem u situaciji u kojoj se često nisu birala sredstva da bi se ostvario cilj oslobođenja naroda od onoga što se nazivalo »religijskim praznovjerjem« i ostacima retrogradne svijesti. Podloženi diskriminiranju i progonima u školama i na radnim mjestima, kršćani su prigrllili biblijske upute da hrabro trpe kao što je Krist trpio za njih. dajući im primjer da idu njegovim stopama (usp. 1 Petrova 2,21; usp. Filipljanima 1,29; Djela 5, 41).

Iako je teologija trpljenja bila nošena vjerom da je Bog u stanju zatvoriti usta lavovima (usp. Daniel 6, 22), ona je također bila zadojena krivim sotereološkim individualizmom i dualizmom koji kaže da je spasenje samo za dušu a da je tijelo osuđeno da trpi u ovoj dolini suza. Osim toga, progonjenim je vjernicima bilo teško oteti se dojmu da je svijet zaista potpuno u rukama Zloga, a lako im je bilo zaboraviti da je Isus Krist Gospodar povijesti. Kada se tome doda da se u socijalističkim zemljama strogo zabranjivalo svako pojavljivanje religije na javnoj sceni, onda je lako protumačiti zašto kršćani u tim zemljama nisu puno razmišljali o svojoj političkoj odgovornosti i zašto nisu radili na strukturnim promjenama. Kad im je bilo dozvoljeno da nešto kažu o velikim društvenim problemima, najčešće su govorili o nužnosti osobnog, duhovnog i moralnog preobražaja, a šutjeli su o potrebi za mijenjanjem struktura. Gotovo kao refren kršćani su u socijalističkim zemljama posljednjih godina ponavljali kako kriza socijalističkih društava nije u prvom redu kriza materijalne, ekonomske ili političke naravi, nego je u korijenu moralna kriza, kriza duhovnosti i ljudske odgovornosti.

U određenom smislu to je dakako, točno. Nijedan odgovorni kršćanin neće omalovažavati socijalnu i ekonomsku važnost osobne moralne i duhovne promjene. Okrenuti se od idola i služiti živome i osobnome Bogu spada u samu srž onoga što znači biti kršćaninom. Spasenje o kojemu kršćani govore bitno je osobna stvar, zato što je problem u kojemu se čovjek nalazi bitno osobne naravi. Kada bi došlo do istinski radikalne osobne promjene svakoga pojedinca, ne bi se trebalo puno brinuti o promjeni socijalnih struktura. Kad bi imali moralno savršene ljude, *svaki sistem* bi bio dobar.

Kad bi bilo ono što biti ne može! Činjenica je da nema moralno savršenih ljudi i činjenica je da se ne možemo nadati da će ih ikada biti: neće ih nikada biti u Crkvama i neće ih nikada biti u svjetovnom društvu. Upravo zato se kršćanska politička odgovornost ne može iscrpljivati u apelima za preobražajem pojedinca. Potrebne su radikalne promjene struktura. Već sam napo-

menuo da je demokracija potrebna ne zato što su ljudi dobri, već zato što su zli. Bez strukturalnih promjena kršćanski moralni zahtjevi neće biti ništa efektivniji u prevladavanju krize socijalističkih društava nego što su periodički pokušaji komunističkih vlastodavca da riješe svoje probleme postavljajući na položaje manje pokvarene i sposobnije ljude. U jednom ograničenom ali veoma značajnom smislu socijalističkim društvima nisu potrebni bolji ljudi. Ljudi u socijalističkim društvima jednako su dobri (i jednako loši) kao i ljudi u demokratskim društvima. Ono što je socijalističkim društvima potrebno jesu bolje strukture. Potrebne su im demokratske institucije i demokratska kultura.

Kršćani u socijalističkim zemljama žive u povijesnoj situaciji u kojoj se odvijaju političke i ekonomske promjene bez presedana. U takvim okolnostima oni moraju nadopuniti svoju teologiju trpljenja teologijom odgovornog političkog angažmana. Time ne želim omalovažavati teologiju trpljenja. Svaka teologija koja je bila prokušana u vatrama progona zaslužuje naše poštovanje. Ne predlažem njezino napuštanje. Predlažem samo da se teologija trpljenja stavi u okvir jednog šireg shvaćanja beskompromisnog kršćanskog življenja koje uključuje odgovornost za socijalne i ekonomske uvjete života.

Zbog toga što je demokracija kršćanski etički imperativ, sudjelovanje u procesu demokratizacije za kršćane ne može biti samo pitanje njihove dobre volje. Teoretska i praktična briga za demokraciju jedan je od važnih načina na koji kršćani trebaju biti poslušni Kristovoj zapovijedi da ljube svoje bližnje kao sami sebe. Vođeni tom Kristovom zapovijedi, oni se trebaju odazvati izazovu da pridonese pretvaranju istočnoevropskih zemalja u humana društva — u onakva društva, dakle, u kakva ih komunističke partije, i pored dobre volje, zbog svoje totalitarne ideologije nikada nisu mogle pretvoriti.

ULOGA I VAŽNOST APOSTOLATA LAIKA DANAS

Rudolf Brajčić: Dekret o apostolatu svjetovnih vjernika. Apostolicam actuo-sitatem, Fil.-teol. institut D. I., Zagreb, 1990.

Drago Šimundža

Dobro je bilo rečeno, da su temeljne ideje Koncila bile nadahnute mislima i potrebama slobodnog zapadnog svijeta. Mi smo ih, naravno, podupirali, ali smo bili svjesni kako su mnoge stvari kroz ovih petnaestak godina nakon završetka Sabora u nas bile više teorija, poticaj i načelo, nego praksa, nego stvarnost. Posebno se to osjećalo u primjeni koncilskih uputa o apostolatu laika, u Crkvi, u crkvenim službama i strukturama, i u društvu, u javnom radu i životu. S jedne strane, moram to reći, nismo bili dovoljno spremni na radikalnu obnovu, s druge — i to je istina — ni društvene nam prilike nisu bile sklone; dapače, mnoge su nam stvari izravno ometale i priječile.

Danas, kad se prilike mijenjaju, kad će nam iz dana u dan vanjski faktori sve manje smetati, odnosno kad će nas, u demokratskim odnosima — uz poštivanje religiozne, duhovne i etičke funkcije Crkve — sve više na rad poticati, pred nas se postavlja važno pitanje: uloga i značenje apostolata laika danas na svim područjima našeg djelovanja. Nije riječ samo o već postavljenom problemu »vjeronaučne nastave« u školama — o čemu treba zajednički, mirno i razborito razmisliti — nego o cjelokupnom društvenom, javnom, kulturnom, privrednom i političkom životu, u čemu, prema smjernicama *Dekreta o apostolatu laika*, svjetovni vjernici mogu i moraju najviše učiniti te u duhu Kristova Evanđelja aktivno i odgovorno u Crkvi surađivati.

Baš zato, u nas se u dobar čas, jako sa stanovitim zakašnjenjem, ovih dana, u nizu komentara saborskih dokumenata, pojavio komentar *Dekreta o apostolatu laika*, kao 2. svezak spomenutog niza. Autor mu je Rudolf Brajčić, pokretač i glavni organizator cijele biblioteke. Prihvaćajući stručni profesorski postupak, Brajčić izravno teži za novom, koncilskom afirmacijom važno-